

■ מי היה ר' אברהם פוקס? - על השאלה הזו יהיו לא מעטים שיתקשו להשיב. אבל כשיזכירו להם את הספר "קראתי ואין עונה", או-אז הם יקשרו היטב בין הדברים ■ ר' אברהם פוקס הלך לעולמו בחול המועד פסח האחרון, שבע ימים, כשהוא מותיר אחריו פעילות מופלאה ומעוררת השתאות של מסכת חיים שעסקה בהנצחת מחדלי אי ההצלה של יהודי אירופה בזמן השואה - ספר תעודה היסטורי על תקופת השואה, על מחדלי ההצלה, על פרשיות עלומות וסבוכות, על גבורת הקדושים - ספר שהוא ספר חובה לכל מי שמוכן להתמודד עם הסיפור הקשה של מחדלי ההצלה בתקופת השואה, ללא כחל וסרק ■ ר' אברהם פוקס זצ"ל, כפי שהוא מסופר ע"י בנו ר' יעקב יבדל"א ■

ש. פריד

הזעקה

לפני מספר שבועות, פנה ר' יעקב פוקס, בנו של ר' אברהם פוקס אל משמשו של הגאון רבי ישראל משה דושינסקי זצ"ל, וביקש לשאול את הרב אם ירשה להעתיק את הסכמתו לספר "ישיבות הונגריה בגדולתן ובחורבנן" אל שאר ספריו של המחבר. המשמש, שהשם לא היה מוכר לו כלל, ענה שהרב חולה מאד וקשה לפנות אליו. ואולם - כך סיפר המשמש - כאשר שמע הגרי"מ דושינסקי את שמו של ר' אברהם, חייך חיוך רחב, נתן את הסכמתו והוסיף דברי שבח וברכה על ר' אברהם שגם הוא כבר היה אז חולה מאד.

הגאון רבי ישראל משה דושינסקי זצ"ל הלך לעולמו לפני פסח. כשבועיים אחר כך, בחול המועד פסח, השיב את נשמתו לבוראו גם ר' אברהם פוקס. בכ"ז בניסן תשס"ג, הלך בארה"ב לבית עולמו, שבע שנים ומרורות, הגאון רבי שלום משה הלוי אונגר זצ"ל, גאב"ד נייטרא.

כך נסגר עוד מעגל שתחילתו הונגריה, המשכו שואה וסופו הנצחה, וכך נשלם עוד דף בספר היסורים של עם ישראל.

שמו של ר' אברהם פוקס אולי אינו מוכר לצבור הרחב, אבל אם תאמרו: מחבר הספר "קראתי ואין עונה", לא יהיו רבים שישארו אדישים. "קראתי ואין עונה" הוא אחד מספרי היסוד החשובים לתולדות השואה, וגם כתב אישום קודע לב נגד כל מי שלא נזעק לעזרת יהדות אירופה כאשר עדיין אפשר היה לעשות זאת.

בקשנו לשמוע מפיו של ר' יעקב פוקס, בנו של ר' אברהם, פרטים על הקשר שבין המחבר לבין רבי מיכאל דב וויסמנדל זצ"ל, נושא הספר "קראתי ואין עונה" - והנה נפרש לפנינו עולמה התורני של יהדות הונגריה לפני השור-אה, חורבנה, המאמצים להצילה - ומפעל החיים של אדם אחד שביקש להנציח יהדות זו.

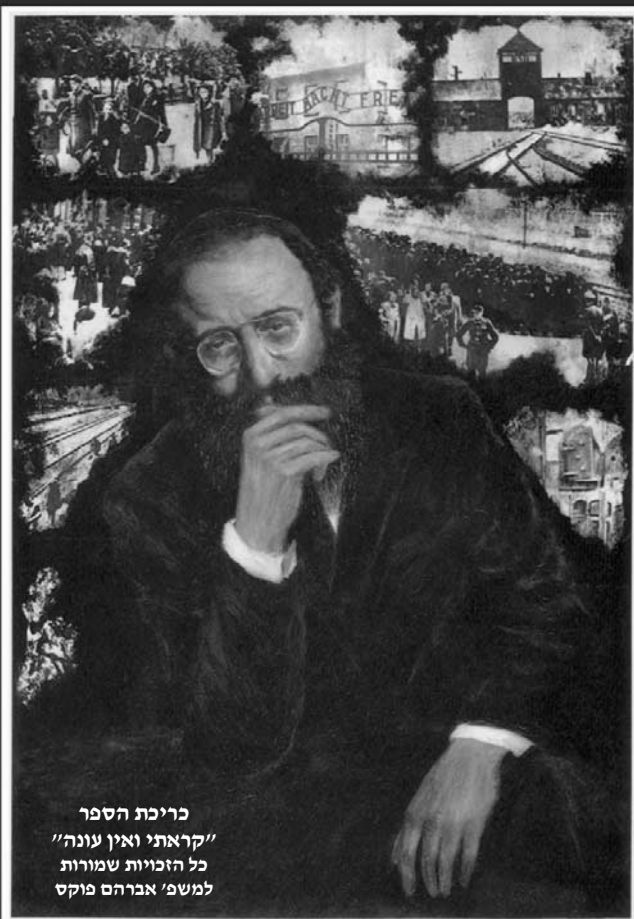
טאשנאד, מקום הולדתו של ר' אברהם פוקס, היתה עיירה חקלאית נידחת למדי בחבל טרנסילבניה, על גבול הונגריה-רומניה. יהודים חיו בה במשך מאות שנים וקיימו חיים של תורה, עבודה ומסחר. לפחות במאות השנים האחרונות, כיהנו בה רבנים חשובים יראי שמיים, שלא נתנו לרוחות הרפומה וההתבוללות לחרור אל הקהילה, אם כי היו בני קהילה שנסחפו אל החיים ה"מודרניים" בשנים שלפני השואה. שמה של טאשנאד היה אולי נשכח, כמו שמן של עיירות רבות ברחבי אירופה שרק לוח שיש עדיין זוכר אותן, לולא הוותה בית

לישיבתו החשובה של הגאון רבי מרדכי בריסק זצ"ל (המהר"ם בריסק), שהוקמה בטאשנאד בין מלחמות העולם והיתה בתקופה מסוימת הישיבה הגדולה והחשובה ביותר במזרח אירופה. גם ר' אברהם פוקס למד בישיבה זו. הוא התקבל אליה בגיל

אברהם פוקס

קראתי ואין עונה

זעקתו של רחמ"ד וייסמנדל בתקופת השואה

כריכת הספר "קראתי ואין עונה" כל הזכויות שמורות למשפ' אברהם פוקס

12, צעיר מרוב התלמידים, הורות לעוברת שהיה בן העיירה. המהר"ם בריסק נבחר לרבה של טאשנאד ב"ת 1919 והתחיל לארגן במרץ את החיים הדתיים בעיירה. הוא תיקן את השחיטה וייסד מוסדות דת ומוסדות לעזרה הדדית. תוך שנים אחדות ייסד את הישיבה ודאג לצדדים הרוחניים והגשמיים שבה. התלמידים אכלו במסעדה משותפת והתגוררו אצל בעלי בתים. בשנת תרצ"ה הגיע מספר התלמידים לארבע מאות, והרב נתן את שיעורו היומי בשני מחזורים בני שיעורים וחצי. סדר היום היה מלא וגדוש, מבלי שנשאר רגע פנוי מלימוד ועינו של המהר"ם היתה פקוחה על כל מי שהחסיר או אחר. אל המהר"ם בריסק פנו בשאלות הלכתיות מכל רחבי הונגריה, רומניה והסביבה, וספרי השו"ת שלו הודפסו שוב ושוב. ואז פרצה מלחמת העולם השנייה. העיירה טאשנאד עברה משלטון הונגרי-יה לשלטון רומניה וחזרה, ובכל פעם קיוו היהודים לישועה, אבל המצב רק החמיר. הישיבה נסגרה, תושבי העיירה נשלחו ל"מחנות עבודה" והגזרות וההתעללויות נעשו גרועים מיום ליום. בקיץ תש"ד נעצר המהר"ם והועבר לגטו שימליו ושם גלחו את זקנו. ב"א בסיון תש"ד נרצח בתאי הגזים באושוויץ. הי"ד.

גורלה של הקהילה היה דומה. היהודים רוכזו בגטו בתנאים איומים ומשם הועברו להשמדה באושוויץ בסיון תש"ד. למעשה, יכלו להמלט מן הגטו, אבל האוכלוסיה מסביב היתה אנטישמית ולא נתנה שום סיכוי למחסה.

כך בא הקץ על קהילת טאשנאד והסביבה. רק מעטים שרדו לאחר השואה. הם ניסו לחזור אל בתיהם וגילו כי לא נותר איש. עדיין ניסו להשתקם במקום ואפילו להעמיד לדין את משתפי הפעולה, אבל האוירה היתה קשה והם עזבו את העיירה לנצח.

את הדברים הללו ועוד רבים אחרים מספר אברהם פוקס בספרו "טאשנאד". "אבא - אומר יעקב פוקס - כאב את כאבה של העיירה השכוחה. באותה תקופה, בשנות ה'70, שטף גל של ספרי זכרון וקהילה את הארץ. כל הספרים שהופיעו היו על קהילות בפולין ובליטא ושום דבר על הונגריה. אבא כבר עבר אז בהוראה אבל הרגיש חוב מוסרי להעלות את זכר עיירתו." כדרכו, עשה ר' אברהם פוקס עבודה יסודית ומדעית, שלא

האדמו"ר לאחר קריעה בגדו ליד הכותל המערבי. כל הזכויות שמורות למשפ' אברהם פוקס. התמונה מודפסת ברשות מתוך הספר "האדמו"ר מסאטמר"

© 2003 Abraham Fuchs

בקעה מן הדפים

ר' אברהם פוקס התחיל, כאמור, לעסוק בנושא עם כתיבת הספר הראשון על טאשנאד, והמשיך בכך אחר כך במשך שנים רבות.

וספר גרר ספר. פוקס שם לב שיהדות הונגריה "מקופחת" מבחינת המחקרים על הישיבות שבה, כולל ישיבות חשובות כמו פרשבורג של מרן החת"ם סופר וצוק"ל ("ברטיסלבה" בשמה ההונגרי). הוא התחיל לעסוק בנושא ובשיטתיות מדעית אסף כל פרור של מידע. התוצאה הסופית היתה ספר עב כרס על ישיבות הונגריה החשובות. הספר התקבל בהערכה גדולה וגם בתרעומת מצד יוצאי הישיבות שלא הוזכרו בו. ר' אברהם לא נרתע ופתח בסבב מחקרים חדש על כל הישיבות הקטנות והלא ידועות. הכרך השני של "ישיבות הונגריה בגדולתן ובחורבנן" השלים את הראשון, ונראה כי לא נשמטה שום ישיבה מישיבות הונגריה. לכולן הוקם יד וזכר.

"איך הצליח ר' אברהם פוקס ללקט את העדויות? - בימים ההם לא היו טלפונים בארץ (שנות ה-70) ואבא פשוט הלך מאיש לאיש ומבית לבית כדי לשמוע ולקבל עדויות ממקור ראשון. הייתי נער צעיר אבל הסתובבתי עמו רבות ברחבי הארץ" - מספר הבן יעקב.

וכך היתה השיטה: ר' אברהם היה, בלי הודעה מוקדמת, מגיע אל כתובת שנמסרה לו בעקפיץ. בעל הבית, ניצול שואה או יוצא הונגריה מלפני השואה, היה מגיב בדרך כלל בחוסר נוחות. "איך לי זמן. ביטול תורה" או "איך לי כוח לגרד בפצעים". ר' אברהם לא היה נבהל. "אפשר אולי לקבל כוס מים, לאחר שהגעתי כה מרחוק?" כך היה נכנס הביתה. אחר כך היה שואל על תמונות: יש לכם אולי תמונות של הישיבה או העיירה? בין כך ובין כך היתה השיחה מתגלגלת, הזכרונות היו קולחים ובינתיים נוספה עוד כתובת לרשימה.

"לא פעם - מספר הבן - היינו קובעים שיחה נוספת, אבל כשאבא היה חוזר, היה מתברר, כי האיש כבר נפטר וכבר אין עם מי לדבר".

גם את התמונות ליקט פוקס בדרך מקורית. מאחר שהתמונות היו מאד יקרות לבעליהן, שלא גילו נכונות להוציאן מתחת ידיהם, הוא הצטייד במצלמה וצילם את התמונה המקורית

כספרי קהילה רבים שהתחברו באופן חובבני על ידי יוצאי הקהילה והתבססו בעיקר על זכרונות, לעתים קרובות סלקטיביים, (בספרים רבים קיים דגש מוגזם על הפעילות הציונית וכמעט אין זכר לחיים התורניים ולרבנים בדורות הקודמים). פוקס עבר מאיש לאיש, ממסמך למסמך. הוא לקט אין סוף תמונות, עדויות, מכתבים, קטעי עתונות - כל מה שיכול היה להוסיף עוד ידיעה על העיירה. והוא לא נקט עמדה או ברר רק מה שנראה לו. הכל נכנס - מצבת זכרון לכל אנשי העיירה. "דברים ציינו כי הספר 'טאשנאד' הוא ספר הזכרון הטוב ביותר שיצא אז לאור" - אומר הבן.

כך התחיל ר' אברהם פוקס את עיסוקו הקדחתני ביהדות הונגריה ובשואה.

"איך ניצל ר' אברהם פוקס מן השואה?"

"כאשר התגברה האנטישמיות וההונגרים משתפי הפעולה סגרו את ישיבת טאשנאד, ברח ר' אברהם פוקס לברו, בלי המשפחה, לבודפשט, בירת הונגריה. לבודפשט לא הגיעו השמועות על מעשי הזוועה של הנאצים, אולי מפני שר' קסטנר ואנשיו העלימו את הידיעות מן הציבור, בגלל עסקיהם עם ראשי הנאצים.

הוא שהה בבודפשט כשנתיים, וב-1944, כאשר נכנסו הגרמנים, נשלח למחנה עבודה של צעירים ושהה שם עד סוף המלחמה. לתומו חשב כי זה היה גורלם של היהודים. רק כאשר חזר לטאשנאד עם השחרור התברר לו הקף השואה. מכל משפחתו נשארו רק אח ואחות. הוא שמע שאחותו נמצאת במחנה העקורים ברג'בלגן שבגרמניה, והתחיל לצעוד לשם ברגל, תוך שהוא חוצה גבולות.

בברגן בלזן השלים ר' אברהם את לימודיו בבית הספר שהוקם עבור העקורים. בשנת תש"ז ביקש לעלות לארץ ישראל, אך לא קיבל סרטיפיקט ועל כן עבר לקנדה ורק כעבור שנים אחדות עלה לארץ והקים כאן משפחה.

בשנים הראשונות לאחר השואה, מיעטו הניצולים לדבר על עברם הכאוב. הישוב בארץ לא רצה לשמוע, המנהיגים הציונים יצרו אוירה, שבה נחשבו יהודי אירופה כמוגי לב שהלכו "כצאן לטבח" והניצולים עצמם רצו לחזור אל החיים הנורמלים. משפט קסטנר ואחר כך משפט אייכמן הביאו רוח אחרת, ועשרות ספרים ומאמרים התחילו להופיע בנושא השואה.

© 2003 Abraham Fuchs

כ"ק האדמו"ר הרהגה "צ'רבי יואל טייטלבוים זצ"ל כל הזכויות שמורות למשפ' אברהם פוקס. התמונה מודפסת ברשות מתוך הספר "האדמו"ר מסאטמר"

הגה"ק רבי שמואל דוד אונגר זצ"ל הי"ד
כל הזכויות שמורות למשפ' אברהם פוקס. התמונה
מודפסת ברשות מתוך הספר "קראתי ואין עונה"

© 2003 Abraham Fuchs

נתן לד"ר קסטנר את הרעיון בדבר פדיון היהודים בכסף, רעיון שבוצע בסופו של דבר רק ע"י רכבת ההצלה המפורסמת. הרב וויסמנדל אינו אחראי, כמובן, למחדליו של קסטנר.

הרעיון להפסיק את הגרושים אל מחנות המוות נולד אצל הרב וויסמנדל בעקבות כמה שיחות ששמע. התברר לו, כי הממונה הנאצי ויטליצני (שהוזכר רבות במשפט קסטנר), מוכן לעכב את המשלוחים תמורת סכומים ניכרים. בידי הגרמנ"ד לא היה כמובן הסכום הדרוש והוא התחיל להריץ עשרות מכתבים אל יהדות העולם, כדי שזו תגייס את הכספים הנדרשים.

אחת הכתובות המרכזיות היתה של המשרד הציוני בג'נבה בראשות סלי מאייר, אך זה הגיב באדישות רבה לתחנונים הנואשים. ר' אברהם פוקס מעיר, כי רחמ"ד מלכתחילה לא היה בעד הציונות, אבל לאחר שנוכח לדעת שלא אכפת למנהיגי הציונות אם רוב יהדות אירופה הלא ציונית תושמד, הוא הפך לאנטי-ציוני קיצוני.

תגובתו של סלי מאייר, למשל, לדרישה שהופנתה אליו ע"י גב' פליישמן, מנהיגה ציונית מסלובקיה שהפכה יד ימינו של הרב וויסמנדל במעשי ההצלה (היא היתה בת משפחתו של הרב אונגר) היתה: הספורים של היהודים מוגזמים, כי זו דרכם של יהודי מזרח ארופה (אוסטריה) להגזים כדי לסחוט כספים, סכום של 50,000 דולר עבור הצלת יהודי סלובקיה הוא גבוה מדי, והאמריקאים לא מרשים להעביר כספים לידי האיוב.

בסופו של דבר, ניתן היה להציל את שארית הפליטה תמורת 2 מיליון דולר, 2 דולר לגולגולת, אבל הג'וינט טען שאין לו סכום כזה. אחרי המלחמה התברר כי היו לרשותו 64 מיליון דולר!

עוד יותר הדהימה תשובה של מנהיג ציוני בשם נתן שוולב שטען, כי "רק בדם תהיה לנו הארץ", וכי מותם של יהודי אירופה יהווה תמריץ למעצמות לתת את הארץ ליהודים...

גם אם לא נרצה לשוב אל מאורעות אלה, שמרבית המעוררים בהם כבר אינם בחיים, ושאי אפשר לשפוט אותם במשפטיים של ימינו, אי אפשר גם להתעלם מהם. הרברים שבים ועולים בכל פעם מחדש, הפצעים נותרו פתוחים.

אסור גם להמעיט מדמותו של הרב וויסמנדל, ענק רוח, שיכול היה לשבת ולהגות בתורה במיטב כשרונותיו ובמקום זה הגה כל העת רעיונות כיצד להציל את בני עמו.

"הגרמנ"ד היה מגבורי ישראל" – אומר ר' אברהם פוקס – "הגרמנ"ד ושותפיו סיכנו את עצמם במתן הבטחות שווא

© 2003 Abraham Fuchs

של הציונות בהשתקת הידיעות על השואה ובחוסר רצון לעשות מאמצים כספיים כדי לפדות את היהודים מתאי הגאזים.

רבי חיים מיכאל דוב וויסמנדל זצ"ל נולד בדברצן שבהונגריה ית וועבר עם משפחתו בעודו ילד קטן אל העיר טירנו, שם כיהן אביו כשוחט. מגיל צעיר היה תלמיד חכם. את דרשת בר המצווה שלו חיבר לבדו בהיותו בן 12. סבו שהכיר בכשרונו, ביקש להצניע אותו והבטיח לו כסף כדי שלא ישמיע אותה. רחמ"ד השמיע את הדרשה עשרות שנים אחר כך, בפני תלמידיו בישיבה שהתפעלו מחריפותה. אז גילה להם שחיבר אותה בגיל 12. (ולא שכח אותה למרות תלאות המלחמה).

הגרמנ"ד וויסמנדל היה תלמידו של רבי שמואל דוד אונגר כאשר היה רבה של טירנו. כאשר התמנה הרב אונגר לרבה של נייטרא, ניסה הגרמנ"ד לשכנעו להשאיר בטיירנו, אבל הרב אונגר אמר לו: "לבי אומר לי שיהיה זמן שלא תהיה ישיבה בשום מקום אחר רק בנייטרא ואני רוצה להיות שם". ואכן כך היה. הישיבה בנייטרא המשיכה לפעול כמעט עד סוף המלחמה, והיתה הישיבה האחרונה שפעלה באירופה הכבושה.

הרב וויסמנדל עבר עם הרב אונגר לנייטרא, ושם שקע בלימוד תורה. הוא התעמק גם בפענוח כתבי יד תלמודיים עתיקים, ולשם כך הרחיק לעתים עד אוקספורד שבאנגליה. בשנת תרצ"ו נשא לאשה את בתו של רבו ובעת ההשמדה כבר היו לו חמשה ילדים הי"ד.

ואז התחילו מעשי הוועה והרב וויסמנדל נחלץ מיד לעזרת אחיו, מבלי שאיש יורה לו לעשות זאת ומבלי שקיבל על כך מינוי רשמי מכל גורם שהוא.

פעולתו הראשונה היתה הצלת 40 רבנים מאוסטריה, שהנאצים העלו על אניה ששטה לצ'כוסלובקיה. הצ'כים לא רצו לקבל לאותם וכך הטלטה האוניה ביים. וויסמנדל טס לאנגליה והצליח לשכנע את הארכיבישוף מקנטרברי ואת משרד החוץ הבריטי לתת להם אשרות הגירה לבריטניה – יוזמה נועזת שהצליחה רק הודות לאישיותו של וויסמנדל.

נסיון נוסף כבר נתקל בתגובה בריטית קרירה ובהוראה של משרד החוץ לא לטפל בעניין. את המסמכים המקוריים מצא ר' אברהם פוקס בארכיון משרד החוץ הבריטי. הם לא התביישו לתייק את ההוראות.

מכאן ואילך שקע הרב וויסמנדל בכל נפשו בנושא הצלת יהדות סלובקיה. הוא נע בין פרשבורג הכירה לבין נייטרא עירו, שם התייעץ בכל דבר עם רבי שמואל דוד אונגר, ולעתים הגיע גם לבורפסט בירת הונגריה. למעשה, הרב וויסמנדל הוא אשר

הגה"ק רחמ"ד וויסמנדל,
זצ"ל בשנותיו האחרונות
כל הזכויות שמורות למשפ'
אברהם פוקס. התמונה מודפסת
ברשות מתוך הספר
"קראתי ואין עונה"

באיכות של צילום ביתי. את ספריו היה מוכר באופן אישי בביתו או היה מביא אותם לבית המזמין. הסיבה היתה פשוטה: תוך כרי עסקה היה מברר מדוע הקונה מעוניין בספר, היה מגלגל שיחה – וכך נאסף חומר לספר הבא. נוסף לעדויות האישיות, היה ר' אברהם יושב שעות ארוכות בספריות, מעיין בעתונים מאותם ימים, עובר על כל ספרי ההסטוריה הרלבנטים ועל כל ספרי השו"ת, מהם שאב הרבה מידע הסטורי. בחריצות רבה היה עובר על המקורות לספריו ותמיד בצורה אוביקטיבית, מבלי לערב את דעותיו האישיות.

כך התוודע ר' אברהם פוקס אל פועלו יוצא הדופן של רבי מיכאל דוב וויסמנדל ואל דמותו של רבי שמואל דוד אונגר, אב"ד דנייטרא. הרב אונגר נפטר עוד בימי המלחמה. הרב וויסמנדל נפטר ב-1957 ואילו פוקס עבר על הספר בשנות ה-70. מסתבר, אם כן, שלא הכיר אותם אישית, אבל חומר רב קיבל מרבי שלום משה אונגר, בנו וממשיך דרכו של אביו הגדול וגם גיסו של רבי מיכאל דוב וויסמנדל. רבי שלום משה אונגר נפטר, כאמור, לפני כשבעים.

הוא לא הכיר אותם אישית – אבל נכנס אל תוך דמותם והודה אתם. הוא אשר נתן את הפרסום הגדול לנסיונו הנואש של הרב וויסמנדל להציל את שארית הפליטה על ידי משא ומתן עם נאצים, בעזרת הכסף שהיה אמור להגיע מיהדות העולם. הכסף לא הגיע, קריאתו של הרב וויסמנדל נותרה ללא הד וללא מענה. לאחר המלחמה הוציא הרב וויסמנדל לאור חלק ניכר ממכתביו שכתב בעת המלחמה, בספר בשם "מן המצר".

הספר לא זכה לתהודה הראויה מכמה סיבות עיקריות: סגנון המכתבים היה כבר במוחו. לשונו העברית של הרחמ"ד, היתה רבנית וכבדה להבנה ולא היה מי שיתרגם אותה לשפה מובנת, כולל המשמעויות הנסתרות והרמזים הכלולים במכתבים. סיבה אחרת היתה ההתנכלות של שלטון מפא"י שעדיין שלט בארץ. לראשי מפא"י, שהיו בזמן השואה "ראשי הישוב וראשי הציונות העולמית", לא היה נוח לחשוף את אדישותם לגורל יהודי אירופה. הם עשו מאמצים להוריד מן המדפים כל ספר שלא היה לרוחם, כולל איזמים על בעלי החנויות.

והסיבה העיקרית: ההסטוריונים של השואה התייחסו אל עדויות של יהודים חרדים בחוסר כבוד. אילו הוועק היה פרטיון, אולי היה סיכוי שיקשיבו לו, אבל כאשר יהודי חרדי "מפציץ" במכתבים את ההנהגה היהודית, הוא נתקל בזלזול, גם בעת מעשה וגם שנים אחר כך, כשהסטוריונים ממסדיים חוקרים את ההסטוריה הקרובה, כאילו באופן אוביקטיבי. ומי שזוכר כיצד התקבל ספרו של בן הכט "כחש" על אותה תקופה, יכול להבין זאת.

בינתיים השתנתה האווירה, הליכוד עלה לשלטון והשעה היה כשרה להעלות מחדש את הנושא הכאוב. ספרו של ר' אברהם פוקס "קראתי ואין עונה" (תשמ"ג), גאל את ספרו של הרב וויסמנדל "מן המצר" והעלה אותו, לפחות למשך זמן מה, אל ראש סדר היום הציבורי. שוב אי אפשר היה להתעלם מחלקה

ישיבה הרמה טאשנאד תרצ"ה
כל הזכויות שמורות למשפ' אברהם פוקס.
התמונה מודפסת ברשות מתוך הספר
"ישיבות הונגריה בגלותן ובחורבן"

לגרמנים בעוד שהפרוטה לא היתה מצויה בכיסם... היה עליהם להמציא שקרים רמיוניים... על ידי טעות קטנה ביותר, יכלו כולם להיות מוצאים להורג מיד. למשא ומתן מסוג זה היה צורך בכוחות נפשיים עילאיים... "אחד השק"רים הדימיוניים ביותר שהמציא הגרמ"מ"ד, היתה דמותו של "פרדיננד רוט". רוט זה היה כאילו נציג "היהדות העול"מית". מאחר שהנאצים האמינו בעלילה שלהם עצמם, כאילו כל היהדות העול"מית מאוגדת מבחינה כספית, בנה הרב וויסמנדל על עלילה זו את דמותו של רוט כנציג היהדות העולמית, שהנה הנה מספק את הכסף לנאצים. הודות לתכסיסים מסוכנים אלה, הצליח הרב וויסמנדל להפסיק למשך כשנתיים, מר

1942 ועד 1944, את שילוחם של יהודי סלובקיה אל מחנות המוות. המשלוחים התחדשו לאחר שהתברר שהכסף אינו מגיע ולאחר מרד הסלובקים.

אחד הרעיונות הדימיוניים הללו, הציל את הרב שמואל דוד אונגר ואת הישיבה ממשלוח מידי את מחנות המוות ב-1942. באותו זמן עדיין היה שיתוף פעולה בין הסלובקים לנאצים. אחד מסעיפי ההסכם ביניהם היה, מוור למרי, הסעיף, שאסור לפגוע ברב הראשי של סלובקיה. הרב וויסמנדל גילה סעיף זה והחליט להשיג לרב אונגר מינוי רשמי כרבה הראשי של סלובקיה. לשם כך טלפן עשרות פעמים אל כל מיני בעלי תפקידים, שיגר מברקים והפעיל קשרים. טלפון היה אז מצרך יקר ונדיר אבל הרב וויסמנדל לא עשה חשבון של כסף. בסופו של דבר התקבל המינוי, ועמו – המעמד המיוחד של הישיבה בנייטרא. הישיבה נחשבה כעין "ותיקן יהודי", כעין שלטון אוטונומי שאסור לפגוע בנתיניו. כך יכלו בני הישיבה לשבת וללמוד כמעט עד סוף המלחמה. שטח הישיבה, שהיה מוגן יחסית, שימש כמובן גם כמקום מסתור ליהודים נוספים. הקלגסים הגרמנים ערכו מפעם לפעם חיפושים במקום כדי לגלות יהודים מסתתרים, אבל אלה הוחבאו במקומות מסתור שהוכנו מראש.

בינתיים הלך המצב והחמיר. הרב וויסמנדל קיבל ידיעות מדויקות על המתרחש באשוויץ, ועתה ניסה להזעיק את העולם לעצור את ההשמדה על ידי הפצצת קווי הרכבת המובילים אל מחנות ההשמדה ועל ידי הפצצת תאי הגאזים. גם קריאות אלה נותרו ללא מענה.

"למראה הדבר הנורא הזה, מי שדעתו שפוי – צריך שישתגע, ומי שלא השתגע עדיין – אין דעתו שפוי" כתבזעק הרב וויסמנדל, אבל כולם נותרו שפויים ורגועים. מכתביו הגיעו לייעדם בדרך לא דרך – אבל כאילו לא הגיעו. לאמריקאים לא בער להפציץ את מכונית המוות.

מרד הפרטיזונים הסלובקים הביא את הקץ על יהדות סלובק

יה. המרד פרץ בסוף תש"ד ואז זרזו הנאצים את משלוח היהודים למחנות המוות.

בראשית אלול תש"ד, שהה הגאון רבי שמואל דוד אונגר ביערות ליד נייטרא כדי להנפש מעט, אולם בהיותו שם נודע לו כי הגרמנים מחסלים את יהודי נייטרא. הוא נשאר ביער יחד עם בנו רבי שלום משה אונגר ועם תלמידו הנאמן. הם נדרו ביערות, התחבאו במערות. הרב אונגר הקפיד גם כאן שלא לאכול מאכלות אסורות. בט' באדר תש"ה מסר את צוואתו לבנו והחזיר את נשמתו לבוראו.

בנו רבי שלום משה שרד את המלחמה ושב מיד אחריה לנייטרא.

עוד לפני כן נעצר הגרמ"ד עם משפחתו, ולאחר טלטלות שונות נשלח למחנה ההשמדה אושוויץ בקרון בקר צפוף. גם כאן גילה תושיה לא מצויה. הוא החביא משורית בתוך ככר לחם, ובעת הנסיעה ניסר את דלת הקרון וקפץ החוצה, מתוך יסורי נפש קשים על שהשאיר את משפחתו. הוא הגיע לאחר הכפרים הסמוכים לפרשבורג ומשם הגיע אל בונקר, שם הסתיר בעל דפוס מפרשבורג קבוצה של יהודים. באותו בונקר הסתתר גם הרבי מסטרופקוב.

גם כאן גילה הגרמ"ד מנהיגות, ובדרך כלשהי יצר קשר עם קסטנר. ימים מעטים לפני שהמלחמה הסתיימה, ארגן קסטנר משאית נהוגה בידי חיילי אס.אס, וזו אספה יהודים מכמה בונקרים והעבירה אותם לשוויץ. שבור בגופו ובנפשו הגיע הרב וויסמנדל לשוויץ – אבל מהר מאד התאווש כדי לדאוג לישיבת נייטרא שעכשיו חזרה והוקמה בראשותו של רבי שלום משה אונגר.

ברור היה שהישיבה לא תוכל להמשיך ולהתקיים בנייטרא, והרב וויסמנדל, שעבר בינתיים לארה"ב, פעל רבות כדי להעביר לשם את הישיבה.

גם בארה"ב לא קבלו אותם בזרועות פתוחות. יהודי ארה"ב היו אדישים לגורלם של פליטי השואה ורק במאמצים על אנושיים, הצליח הרב וויסמנדל לבסס את הישיבה במקום שבחר: מונטסיסקו, במדינת ניו יורק, אזור כפרי ושקט, שם יכלו פליטי השואה להרגע בחיק הטבע.

שוב יכול היה הרב וויסמנדל להתמסר ללימוד התורה. הוא עמד בראש הישיבה, מסר שעורים אך גם דאג לתלמידיו בניו. כל השנים המשיך להתאבל על חורבן יהדות אירופה ועל חורבן משפחתו, עד שנפטר מהתקף לב ביו בכסלו תשי"ח.

אחרי פטירתו קבל עליו את ראשות הישיבה רבי שלום משה אונגר, בנו וממשיך דרכו של מייסד ישיבת נייטרא המקורית רבי שמואל דוד אונגר. בהנהגתו, במשך כמעט יובל שנים, גדלה הישיבה והיא נחשבת כיום כאחת הישיבות החסידיות החשובות ביותר בארה"ב, עם אלפי בחורים הפוזרים בכל רחבי ארה"ב.

ממנו שמע ר' אברהם פוקס דברים רבים על הגרמ"ד וויסמנדל זצ"ל. וכך נסגר המעגל.

ר' יעקב פוקס מבקש להדגיש, כי בכך לא הסתיימה עבודתו הספרותית-מחקרית של אביו. מחקר גרר מחקר, ובמסגרת עבודתו על ישיבות הונגריה, אסף ר' אברהם פוקס חומר רב על הרבי מסטנר, רבי יואל טיטלבוים זצוק"ל, שניצל מן ההשמדה באמצעות "רכבת קסטנר" והקים ממלכה שלמה בארה"ב. פוקס פרסם את הספר "הארמו"ר מסטנר" זמן קצר לאחר פטירתו של האדמו"ר, והספר זכה לתפוצה מהירה ולתהודה טובה בקרב חסידי סטנר.

הספר הבא הוא אחד מן הספרים החשובים ביותר והראשוניים בתחום זה. הספר הוא "השואה במקורות רבניים". גם כאן עשה ר' אברהם עבודה יסודית, חלק את השו"תים והדרשות על פי ארצות כתיבתם ועל כל ארץ כתב מבוא נרחב ובו תולדות המקום והשואה במקום זה.

לאחרונה יצאו לאור כמה ספרים באותו נושא, אבל זכות הראשונים שמורה לר' אברהם פוקס.

בשנים האחרונות היה ר' אברהם פוקס חולה מאד ולא פרסם ספרים חדשים. הידיעה על פטירתו עברה כמעט ללא תגובה, אולי משום שהלך לעולמו בחול המועד פסח. כתבה זו תהווה אולי זכר לפועלו.